

Білько О.П.,
старший викладач кафедри теорії,
історії права і держави та конституційного права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0001-8337-7257

КРИМІНОГЕННА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КРЕДИТНО-ФІНАНСОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

CRIMINOGENIC SITUATION IN UKRAINE AND ITS INFLUENCE ON CREDIT-FINANCIAL ACTIVITY OF BANK INSTITUTIONS

Стаття присвячена висвітленню сутності та особливості однієї із загроз безпеці діяльності банків, зокрема кримінальної ситуації, яка склалася у кредитно-фінансовій сфері. Визначено причини, способи, засоби і суб'єкти скоєння злочинів у сфері кредитної діяльності банків. Останнім часом на фінансовому ринку спостерігається зростаючий інтерес до кредитів. Ураховуючи це, банки надто ризиковано розширюють свої кредитні портфелі, охоче приваблюючи нових клієнтів, при цьому неухважно ставлячись до їх платоспроможності. Це призводить до масових зловживань та шахрайства. Проведено аналіз факторів, які сприяють підвищеній суспільній небезпеці злочинів у сфері банківського кредитування. Серед них слід відмітити: інтелектуальний характер злочинів, який виявляється насамперед у використанні злочинцями нових форм та методів; наявність стійкої тенденції до збільшення розмірів завданої шкоди; високий рівень латентності банківських злочинів; кримінальні інтереси в банківському секторі для переведення незаконно здобутих капіталів за кордон; тенденція до симбіозу корупції; низька ефективність правоохоронної системи та банківської безпеки щодо протидії злочинам. Звертається увага на найбільш розповсюджені й небезпечні прояви протиправного використання банківських послуг та технологій, до яких відносять: розрахункові, депозитні та кредитні операції. Наведені найбільш поширені механізми, які застосовуються злочинцями під час скоєння злочинів у кредитній діяльності банків, такі як: використання підроблених документів, обман щодо об'єктивного стану підприємств-позичальників, фальсифікація документів, неправочинне внесення в документи необ'єктивної інформації, в тому числі і щодо суми коштів, використання фіктивних підприємств, безпідставне надання кредитних коштів або списання їх із рахунків позичальників, застосування так званого фіктивного банкрутства, виведення кредитних коштів із банку шляхом фіктивного кредитування.

Ключові слова: безпека, злочин, банківська злочинність, кримінальна ситуація, кредитна діяльність, кредитні операції, зловживання.

The article is sanctified to illumination of essence and one feature of threats to safety of activity of banks, in particular criminal situation that was folded in the field of credit-financial. Reasons are certain, methods, facilities and subjects of committing crime in the field of credit activity of banks. Lately at the financial market there is growing interest in credits. Banks too risky extend the credit brief-cases, gladly attracting new clients, here inattentively behaving to their solvency. In turn it results in mass abuses and swindle. The analysis of factors that assist an increase public danger of crimes in the field of the bank crediting is conducted. Among them it follows notices : intellectual character of crimes, that appears first of all in the use of new forms and methods criminals; a presence of proof tendency is to the jumboizing of the inflicted harm; high level of latentness of bank crimes; criminal interests in a bank sector for translation of the illegally obtained capitals abroad; a tendency is to symbiosis of corruption; subzero efficiency of the law-enforcement system and bank safety is in relation to counteraction to the crimes. Attention applies on the most widespread and dangerous displays of the illegal use of bank services and technologies to that take: to the calculation, deposit and credit operations. The most more widespread mechanisms over, that are used criminals at committing crime in credit activity of banks such as, are brought: the use of the counterfeited documents, deception in relation to the objective state of enterprises-borrowers, falsification of documents, incompetent bringing in the documents of the biased information, including in relation to the amount of moneys, use of fictitious enterprises groundless grant of credit funds or writing of them from the accounts of borrowers, application of the so-called fictitious bankruptcy, leading out credit funds from bank by fictitious crediting.

Key words: safety, crime, bank criminality, criminal situation, credit activity, credit operations, abuses.

Постановка проблеми. Дослідження доводять, що більш ніж 75% від усіх збитків, заподіяних економічною злочинністю, припадає на сферу діяльності банківських установ. Вони все

частіше використовується в технологіях злочинного збагачення у сфері ухилення від оподаткування, розкрадань грошових коштів клієнтів банку та легалізації доходів, отриманих незакон-

ним шляхом. Кредитування є однією з розповсюджених і, одночасно, уразливих у кримінологічному відношенні банківських операцій. Останнім часом на фінансовому ринку спостерігався зростаючий інтерес до кредитів як зі сторони підприємців, так і громадян. Банки надто ризиковано розширювали свої кредитні портфелі, охоче приваблювали нових клієнтів, при цьому неухважно ставлячись до їх платоспроможності. Це призвело до масових невиплат заборгованостей, зловживань та шахрайств у цій сфері [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним і практичним питанням безпеки банківської діяльності та способам вчинення злочинів в ній присвячено праці багатьох вітчизняних і іноземних учених. Значний внесок у дослідження зазначених проблем зробили такі фахівці, як Г. Матусовський, А. Толстошеева, В. Попович, О. Джужа, О. Кальман, А. Ключко, С. Чернявський та інші науковці.

Віддаючи належне доробку дослідників у даній сфері, слід зауважити, що на сьогодні у працях науковців здебільшого розглядаються загрози банківській діяльності загалом. Водночас поза їх увагою залишилися питання впливу криміногенної ситуації на кредитну діяльність банку. У зв'язку із цим значну увагу в нашій статті буде присвячено саме вказаним питанням.

Метою статті є дослідження ситуації кримінального середовища навколо банківського кредитування, розгляд факторів, які визначають кримінальну ситуацію в банках, та основних способів здійснення злочинів у банках.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах належна організація і функціонування банківської системи у державі є, насамперед, запорукою її економічного розвитку. Банківська сфера складає стратегічний сегмент ринкової економіки та грає провідну роль у забезпеченні стабільних економічних відносин. Зокрема в умовах ринкової економіки забезпечується потреба фізичних та юридичних осіб отримувати якісні банківські послуги, починаючи від належного здійснення платежів, надання кредитів, послуг в операціях із цінними паперами і закінчуючи своєчасним поверненням вкладів тощо. Рівень довіри клієнтів до конкретних банківських установ і до стану контролю за діяльністю кредитно-фінансової системи взагалі є чинником, який забезпечує ефективність економічної політики держави. Тому нагальним завданням державних органів влади в організації діяльності у банківській та кредитно-фінансовій сферах є забезпечення гарантій збереження та повернення вкладів фізичних та юридичних осіб, а також розвиток і стабільна діяльність банківських установ. Забезпечення таких гарантій має багато складових частин, і однією з них виступає своєчасне розкриття та розслідування злочинів, що вчинюються з використанням механізмів банківських послуг та технологій [2].

Як зазначають фахівці і показують статистичні дані, найбільша кількість злочинів скоюються в агропромисловому комплексі, на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, у сфері приватизації, зовнішньоекономічної діяльності і у фінансово-кредитній сфері [3].

Особливу роль у банківській системі відіграє одна з головних функцій банку – кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян. Підвищена суспільна небезпека злочинів у сфері банківського кредитування визначається рядом факторів.

По-перше, злочини у сфері банківського кредитування завдають істотних збитків не лише комерційним банкам та вкладникам, а й негативно впливають на функціонування усєї економічної системи держави. У багатьох випадках одержані злочинцями кошти переводяться за межі України, де зберігаються на незаконно відкритих рахунках. Таким чином, крім прямих збитків, спричинених неповерненням до банків кредитних ресурсів, державним інтересам також завдається величезна шкода у вигляді прискорення інфляційних процесів, знецінення національної валюти, що, зрештою, може призвести до «знекровлення» кредитно-фінансової системи.

По-друге, злочинна діяльність такого спрямування характеризується різноманітністю, високоінтелектуальним характером, швидкою адаптацією злочинців до нових форм та методів підприємницької діяльності, що дозволяє зарахувати ці злочини до категорії особливої складності та вимагає від фахівців застосування додаткових знань та можливостей. Розслідування таких фактів у багатьох випадках надто ускладнюється тим, що його повноцінному проведенню одночасно протидіють як злочинці, так і недобросовісні банкіри. Перші, в більшості випадків, переховуються під «вивісками» легальних підприємницьких структур, використовують у злочинних цілях ім'я господарюючого суб'єкта – юридичної особи та різноманітні цивільно-правові відносини. Таке прикриття дозволяє легко маскувати злочин під легальну фінансово-господарську діяльність, за якою дуже важко розпізнати злочинну комбінацію. Інші, здебільшого в особі керівництва банківських установ, насамперед посадових осіб, які за хабарі видали неповернуті кредити, усіяло «гальмують» слідство, використовуючи численні корупційні важелі та значні фінансові можливості.

По-третє, слід звернути увагу на особливості діяльності банків, які формують передумови для скоєння злочинів у банківській діяльності, в тому числі і у сфері банківського кредитування. Серед них: відсутність сприятливих умов для ефективної протидії злочинним зазіханням на власність та діяльність банків, недостатність або відсутність профілактичних заходів безпеки банків, які

спрямовані на виявлення, локалізацію, запобігання правопорушенням, що скоюються працівниками банків, несправедлива оплата праці працівників банків, відсутність у банках пропаганди безпечної поведінки, відповідної ідеології, яка б формувала відповідний менталітет працівників щодо їх ставлення до власної безпеки, безпеки банку та ін. Традиційно провідне місце з точки зору заподіяної шкоди від злочинних зазіхань займає банківська сфера [4].

За розрахунками Національного банку України, відтік капіталу через банківську систему України складає близько 1,2 млрд. доларів США щороку [5]. Досліджуючи проблеми злочинності, можемо дійти висновку, що кримінальну ситуацію в банках визначають такі фактори: – інтелектуальний характер злочинів, який виявляється насамперед у використанні злочинцями нових форм та інститутів ринкової економіки; – наявність стійкої тенденції до щорічного зростання кількості злочинів та збільшення розмірів завданої шкоди; – високий рівень латентності банківських злочинів; – кримінальні інтереси в банківському секторі, які концентруються з метою використання банків для організації каналів переведення незаконно здобутих капіталів за кордон; – тенденція до симбіозу корупції, організованої злочинної діяльності із банківською злочинністю; – низька ефективність правоохоронної системи та банківської безпеки щодо протидії злочинам [6].

Вчинення конкретного злочину в кожному випадку визначається специфікою цієї чи іншої банківської операції, з використанням якої здійснюються злочинні дії. Слід звернути увагу на найбільш розповсюджені й небезпечні прояви протиправного використання банківських послуг та технологій [2].

Науковцями доведено, що злочини, скоєні у кредитній сфері, за сумою завданих збитків посідають провідне місце серед всіх злочинів

у банківській діяльності. Такий висновок науковців підтверджується і кримінальною статистикою. Сума коштів по кримінальних справах у сфері кредитної діяльності складала 18 221 327 грн і 503 960 доларів США. Кримінальні справи зачіпали 35% банківських установ міста, в деяких банках було порушено протягом року по декілька справ [6].

Найбільш поширеними кримінальними механізмами, які застосовуються злочинцями під час скоєння злочинів у кредитній діяльності банків, науковці та спеціалісти правоохоронних органів називають: використання піддроблених документів, обман щодо об'єктивного стану підприємств-позичальників, фальсифікація документів, неправочинне внесення в документи необ'єктивної інформації, у тому числі і щодо суми коштів, використання фіктивних підприємств безпідставне надання кредитних коштів або списання їх з рахунків позичальників, застосування так званого кримінального банкрутства, виведення кредитних коштів з банку шляхом фіктивного кредитування [6]. Характерним для злочинності у сфері кредитної діяльності є те, що її учасниками є працівники банків, які, скоюючи злочини, як правило, діють у змові з позичальниками. У більше ніж половині випадків злочинні групи утворюють добровільні тимчасові об'єднання. Нерідко до складу таких груп входять керівники підприємств, головні бухгалтери, керівники підрозділів банків, а то й самі керівники банків.

Досліджуючи питання банківської злочинності і джерела злочинності у сфері кредитної діяльності банків, не можна не помітити не тільки її кількісного зростання, а і збільшення збитків від такого негативного явища. Останнім часом спостерігається тенденція до погіршення ситуації з посадовими зловживаннями та недобросовісною поведінкою працівників компаній. Світові ЗМІ спостерігають збільшення кількості

№ п.п	Вид операції	Основні способи здійснення злочинів	Засоби здійснення злочинів	Особи, які здійснюють злочин
1	Розрахункові операції	підробка документів внесення шахрайських змін у документи розкрадання документів неправочинне проникнення в комп'ютерну систему банку та в електронні системи банківських рахунків	розрахунково-платіжні банківські документи (чеки, векселі, тратти) пластикові картки комп'ютерні віруси помилкові комп'ютерні команди	співробітники банку особи, які не є співробітниками банку
2	Депозитні операції	неправочинне проникнення в комп'ютерну систему банку підробка документів	депозитні сертифікати комп'ютерні віруси помилкові комп'ютерні команди	здебільшого співробітники банку
3	Кредитні операції	незаконне одержання кредиту навмисне неповернення кредиту невивплата відсотків за кредитом	надання позичальником піддроблених документів про кредитоспроможність або документів, що містять недостовірні дані фальсифікація надання застави під кредит навмисне банкрутство	особи, які не є співробітниками банку співробітники банку у змові з третіми особами

крадіжок, скоєних працівниками установ, організацій та господарюючих суб'єктів. Як вказують фахівці кадрової безпеки, саме сьогоденні взаємовідносини в компаніях створили умови, за яких збігаються потреби, можливості і самовиправдання в поведінці працівників як сприятливі підстави для скоєння ними злочинів [7].

Дослідники, фахівці кадрової безпеки та психологи пояснення такої ситуації знаходять у рівні професіоналізму працівників. Прагнучи до удосконалення професійної майстерності свого персоналу, банки таким чином формують не лише здатність виконувати на високому професійному рівні виробничі завдання, а і на такому ж рівні скоювати посадові злочини. З підвищенням рівня професіоналізму працівників підвищується і рівень загрози від них для банків. Тобто, як висновок, можемо говорити, що загрози від персоналу в кредитній діяльності банків є постійними і гострота такої проблеми має тенденцію до підвищення із зростанням рівня професійної майстерності працівників. Однак реалізація таких загроз може здійснюватись лише за умов, які сприяють злочинній поведінці працівників. Можливість скоєння злочинів за несприятливих умов падає втричі, і лише одна четверта працівників може шукати можливості для скоєння злочину за несприятливих для цього умов [8]. Високий професійний рівень працівників дає їм змогу досить ефективно використовувати наявні технологічні процедури здійснення кредитної діяльності для скоєння різноманітних злочинів. За таких умов розкриття таких справ складає всього 8–10%, а відшкодування збитків, завданих банківськими працівниками в операціях кредитної діяльності, може складати всього 2% [9]. Отже, банки як фінансові установи посідають провідне місце у злочинній діяльності їх посадових осіб. Таке «почесне» місце банків серед суб'єктів економічних галузей зумовлюється ще і обсягами завданої шкоди. Більше половини викритих у банках складають злочини з сумою збитків 100 000,00 гривень [10].

Висновки. Отже, характеризуючи кримінальну ситуацію у сфері кредитної діяльності, можна зробити підсумок про те, що:

– у всіх випадках на першому місці виступає загроза втрати банками своїх кредитних коштів як результат кримінальних зазіхань на їхню кредитну діяльність;

– криміналізація кредитних відносин банків із своїми кредиторами і клієнтами, крім матеріальних збитків, формує загрозу втрати клієнтів та іміджу банків;

– формування кредитних ресурсів за рахунок капіталу пов'язаних осіб банків зумовлює загрозу їх втрати у критичних для банку ситуаціях;

– враховуючи наявність серед суб'єктів злочинної діяльності працівників банків, останнім не слід очікувати суттєвого зниження кримінальних загроз у їх кредитній діяльності, такі загрози і надалі будуть мати стійку тенденцію до поширення;

– банківським установам не слід сподіватись на суттєве відшкодування збитків, завданих їм злочинною діяльністю їхніх працівників у процесі кредитної діяльності, як правило, такі збитки будуть складати безповоротні втрати банків [11].

Тому очевидно, що банківська система знаходиться в зоні підвищеного ризику. Це зумовлюється тим, що практично вся банківська діяльність є досить ризиковою. Значна кількість як зовнішніх, так і внутрішніх загроз можуть завдати роботі банку, його співробітникам та клієнтам суттєвих втрат. Різноманітність злочинів, що вчинюються у цій сфері, а також «яскравість» таких прикладів дозволяють постійно і ретельно досліджувати зміст розділів Особливої частини КК України. За умов, що склалися, банки повинні систематично відстежувати наявність усіх видів загроз, вивчати можливості та шляхи їх попередження, вживати всіх можливих заходів щодо їх локалізації та нейтралізації шкідливих наслідків. Що стосується органів державної влади, то їхнім нагальним завданням в організації діяльності у банківській та кредитно-фінансовій сферах є забезпечення гарантій збереження та повернення вкладів фізичних та юридичних осіб. Забезпечення таких гарантій має багато складових частин, і однією з них виступає своєчасне розкриття та розслідування злочинів, що вчинюються з використанням механізмів банківських послуг та технологій.

Список використаних джерел:

1. Особливості розслідування злочинів, вчинених шляхом кредитно-фінансових операцій: Методичні рекомендації / О.В. Пчеліна, В.В. Корнієнко. Харків : Харківській нац. ун-т внутр. справ, 2011. 36 с.
2. Ключко А.М. Злочини у сфері банківської діяльності. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 68–71.
3. Всесвітній огляд економічних злочинів (Україна), грудень 2019 / Price Waterhouse Coopers. URL : www.pwc.com.ua.
4. Кальман О.Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Луганськ, 2010. № 5.
5. Кириченко О.А. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посіб. Київ : Університет «КРОК», 2010. 480 с.
6. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.009. Київ, 2009. 22 с.

7. Самоукина Н.В. Незаменимый сотрудник и кадровая безопасность. Москва : Вершина, 2008. 176 с.
8. Зубок М.І. Забезпечення безпеки підприємства, банку в роботі з кадрами. Частина перша. *Бизнес и безопасность*. Київ, 2010. № 5. С. 44–46.
9. Храните ваши деньги... (О состоянии сферы банковской безопасности в Украине). URL : http://www.bos.dn.ua/view_article.php?id_article=713.
10. Яременко С.М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків : дис... канд. економ. наук : 08.00.08. Київ, 2010. 247 с.
11. Толстошеєва А. Вплив криміногенної ситуації України на кредитну діяльність банків. *Економічний аналіз : зб. наук. праць* ; Тернопільський національний економічний університет / редкол. : С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. Вип. 12. Частина 2. С. 106–111.